

נתן ויצר הרע

י. בשבים

פרק ראשון

נתן ותמרל

אמרו עלי, על יצר הרע, יורד ומתעה ועולה ומרגיז. לאמיתו של דבר הרי אף אני מספיגו לחוטא מלקות ראשונות. אלא תמיד אני עושה את הדבר בהערמה, שייראה, כביכול, כדרך הטבע, כדי ששאר הפרשעים לא יקחו מוסר וירדו ירידה אחר ירידה לבאר שחת. אלא מוטב שאספר לכם מעשה שהיה.

בעיירה פראמפול דר אדם אחד, שהיה ידוע בעשירותו ובהנהגתו הרחבה. ר' נתן מיוזפוב שמו נקרא, שכן היה מבני יוזפוב זוטה וכאן נשא אשה. בפתיחת המעשה כבר היה ר' נתן בן שישים ואפשר ולמעלה על כן. הוא היה נמוך-קומה, רחב-גרם, כרסתן, כדרך העשירים. זקנו היה כזה ומגודל קצר, אגיצים-אגיצים, עיקר לכאן, עיקר לכאן ומביניהם הציצו לסתות שמנות, אדומות כיון, גביניו היו גדולים, עבים ומתחתיהם הציצו עינונים שמחות. כל ימיו אכל ושתה יראה עולמו בחייו. לפת-שחרית אשתו מעלה על שולחנו תרנגולת צוננת, פת הבאה בצימוקים והוא שוטף ומדיח בכוסית של מי-דבש, מעשה פריץ. הוא אהב יונונים צלויים, קיבה ממולאת טחול קצוץ, חביתה בתערובת של כבד, אטריות-ביצים ברוטב ועוד כמה מטעמים. אמרו עליו בעיירה, שאשתו, רויזה-תמרל, מתקינה לו כל יום ויום פשטידה של אטריות וכשפוחו עליו תיאבוננו, הריהי טומנת לו חמין בימות-החול. לאמיתו של דבר האשה אף היא לא היתה גראית כאוכלת. בנים לא היו להם, ממון לא חסרו ובעל ואשתו דומה שנו בלשון חכמים: עיון תפילה, זו אכילה. קיצורם של דברים, שניהם כאחד שמנו וכבדו. בעיצומו של יום, לאחר פתי-צהרים, היו מגיפים את התריסים בקיטון ונוחרים תחת הכסות כבעיצומו של לילה. בימות-החורף, כשמקדים היום להחשיך והלילה ארוך כגלות ישראל, היו בעל ואשתו מתקנים תיקון חצות. כלומר, יורדים מעל המיטה וסועדים לבם בקורקבנון, בכבדון, במשהו מרקחת ושוטפים ומדיחים במלוא-לוגמה של חמיצה או תמדת-פוחים. אחרי-כך הם חוזרים למיטות-הכילה ורואים בחלומם הגריסים של מחר...

ר' נתן היה עושה סחורה בתבואה, אלא לא עסק הרבה במסחרו. הסחורה נעשתה מאליה, מאחורי הבית, שנפל לו בירושה מבית-חמיו, עמד אמבר גדול של שתי דלתות-אלון. אף היו בחצר כל מיני מזוזות, סככות וסוכות. בכפרים שבסביבה היו הרבה איכרים זקנים, שלא מכרו תבואתם ופשתנם אלא לר' נתן, ואפילו סוחרים אחרים מוסיפים על הזמים, לא שמעו להם. שכן לא היה נאמן עליהם אלא ר' נתן ומידת ישרנותו. ולפי שהיה לו ממון הרבה בעין, לא יצא איכר ממנו בידים ריקות ופעמים אפילו נתן דמי-קדימה לשנה הבאה. האיכרים הבזרים היו גומלים לו לר' נתן ומביאים לו בחינם עצים מן היער ונשותיהם דוקטות לו כמהים ופטריות ותות-השדה. משרתת זקנה, שנתאלמנה בנעוריה, היתה צופיה הליכות הבית ואפילו סייעה במסחר. פרט ליום-השוק לא נקף ר' נתן אצבע כל ששת ימי המעשה.

הוא אהב להתלבש במלבושים נאים ולספר סיפורי-מעשיות. בימות-הקיץ מוציאים לו מיטה בחצר, בין האילנות ושם הוא מתנמנם, או מעיין לפרקים בטייט-שיחומש, בספר של סיפורי-מעשיות. בשבתות היה הולך להנאתו לשמוע דרשתו של מגיד זעתיים מכניס אורת. היו לו כמה מיני תאוות. הוא נהנה, למשל, כשהיתה אשתו, רויזה-תמרל, מדגדגת לו בעקביו והיא עושה לו כן כל אימת שנתהשק. בחצרו היה לו מרחץ-היחיד ומספרי לשון הרע מרגנים אחריו, שהוא מתרחץ בו עם אשתו בצוות. לעתות-יערב היה יוצא על הגזזטרה של ביתו, בחלוק של שיראים, רקום ציצים ופרחים, ברגליו קרקים עם פיפים ומעשן מקטורת, שראשה ענבר. עוברים ושבים מקדימים בשלומו והוא מחזיר להם שלום בסבר פנים. עתים הוא משהה ברחוב ריבה אחת, שואל לה בפלוני ובפלוני ושולח בדיחה אחריה. בשבתות לאחר פרקי-אבות הוא יושב

על הספסל, בין הנשים. פוצע אגוזים או זרעוני-דלעת, שומע שיחתן ומספר על פגישותיו עם פריצים, כמרים ורבינים, להבדיל. בשהרותו היה יוצא לדרכים רחוקות, לקרוקה, לברוד ולדאנציג.

רויזה-תמר'ל היתה דומה כמעט לר' נתן. משל הדייט אומר: בעל ואשתו ישנים על כר אחד, עד שנעשה ראשם אחד... היא היתה נמוכת-קומה, בעלת-בשר, לסתותיה היו אדומות ומלאות אפילו בזיקנותה ופיה קטן ומלא תשעה קבים של שיחה. בשבתות וימים טובים היתה מקריאה בעזרת נשים, שכן ידעה לקרוא ברהיטות וידעה לדפדף בסידור ובתחינה. לפרקים היתה מוליכה כלה לבית-הכנסת, נעשית שושבינית, סנדקית ועתים היתה מחזרת על הפתחים לעשות להכנסת כלה. אף-על-פי שעשירה היתה, הרכיבה קרני-אומן לחולים וידיה זריזות בתלישת שומה מלשונה של תרנגולת. אף היא בקיאה בסריגה וברקימה. משופעת בתכשיטים ובתריסרי שמלות, מעילים ופרוות. כולם מוצנעים בתיבות של אלון, שמירה מפני מקק ומפני גנבים. ולפי שהיתה מעורבת עם הבריות, הללו מקדימים בשלומה וחולקים לה כבוד באיטליה, במיקווה, בחנות ובכל מקום שבאה. לבה מיצר ודואג דאגה אחת, שאין לה בנים. לפיכך נתנה פרוטה לצדקה והקדימה ושכרה אדם כשר, למדן, שיאמר קדיש לנשמתה לאחר מאה ועשרים שנה. הנאה יתירה נהנתה מן הצורה, שחסכה משנה לשנה. במקום סתרים הצניעה תרמילון מלא אדומים ולפרקים היתה מונה אותם, אף-על-פי שלא ידעה אימתי תוציאם, שכן ר' נתן סיפק לה כל צרכיה. ר' נתן ידע סודה, אלא השים עצמו אינו יודע, שכן הבין מדעתו, כי מים גנובים ימתקו והניח לה ליהנות מהבלותה זו.

פרק שני

שפרה-צירל המשרתת

יום אחד חלשה המשרתת הזקנה ולא היו ימים מרובים והלכה לעולמה. ר' נתן ואשתו נצטערו צער גדול. שכן ראשית, נתדיירו עמה והיא היתה בבית בחינת קרוב מהקרובים. שנית, היתה ישרנית, שקדנה, נאמנה ולא קל למצוא ממלאת מקומה. ר' נתן ורויזה-תמר'ל הורידו דמעות על קברה והקדיש הראשון לנשמתה אמר ר' נתן, בעליה. הוא הבטיח, שתיכף לשלושים יצא ליונג אצל חרת-המצבות ויתקין לה מצבה כראוי לה. לאמיתו של דבר לא הפסיד ר' נתן במיתתה. אשה זו צברה ממן הרבה, שכן הוציאה מעט משכרה והניחה הכול לבעליה, הואיל ולא היו לה קרובים.

תיכף להלוויה התחילה רויזה-תמר'ל מבקשת משרתת חדשה, אלא יגעה ולא מצאה כגון זו שמתה. בנות פראמפול עצלניות היו, לא ידעו לבשל ולטגן כרצונה של רויזה-תמר'ל ואי-אפשר היה לסמוך עליהן הרבה. הביאו לה כל מיני גרושות, אלמנות, עגונות, אלא אחת מהן לא היו בה אותן המעלות, שביקשה רויזה-תמר'ל. כשהביאו לה משרתת אחת, התחילה בודקתה שבע בדיקות, כיצד מבשלים דגים, מחמיצים סלק, אופים כל מיני כרוכיות, צפיתיות, תרגימת-ביצים, מה עושים לחלב שהחליב ולחמיצה שהחמיצה, לתרנגולת קשה מכשיעור, לרוטב שמן מכשיעור, לטמון שנקדת, לגריסים דלילים או סמיכים מכשיעור ותיוהות כיוצא בהן. הריבה תוהה ובוהה, עד שניטל דיבורה, והיא יוצאת אבלה וחפוית-ראש. כך נכנסו שבועות ויצאו שבועות. ורויזה-תמר'ל המפורנקת אנוסה לצפות בעצמה הליכות הבית ורואה בעליל, שנח לאכול סעודה מלהתקינה.

ובכן לא יכולתי, אני, בעל הדבר לראות בסיגופם של ר' נתן ואשתו וזימנתי להם משרתת הפלא ופלא. המשרתת היתה מזאמושץ וזמן זמנים שירתה אפילו בלובלין בבתי-עשירים. הריבה תחילתה סירבה לבוא לעיירה נידחת פראמפול אפילו נותנים לה כל חללו של עולם. אלא גבאיות וסרסורות לקופה של צדקה נכנסו בעובי הקורה, רויזה-תמר'ל הבטיחה תוספת של כמה זהובים על השכר, שנחנה תחילה והמשרתת, שפרה-צירל, סברה וקיבלה. היא הצריכה שליחת עגלה לזאמושץ לשמה, שכן משופעת היתה במיטען. היא באה בתרכוסים, בסלי-נצרים ובמיזוודות, בחינת כלה עשירה. אף-על-פי שכבר היתה בת עשרים וכמה, נראתה כבת שמונה-עשרה, תשע-עשרה, שערותיה גדלה בשתי צמות ועשתה אותן עטרות לשני צדי ראשה. היא

נתעטפה בסודר תשבץ עם פיפים, לבשה שמלת צמר־גפן וברגליה נעלים צרות־עקב, גבוהות־מלך, פרופות בכפתורים, כדרך יושבי כרכים. היא היתה יפה־פיה. פנים צרות, סנטר חד, בחינת זאבה, שפתים דקות, עינים מציצות בפיקחות ובקלות־ראש. באליות־האזנים התנענעו עגילים ובצוארה חרוזי־אלמוגים. מיד קבלה על הרפש שבפראמפול, על מיי־הבאר, שיש בהם בנותן טעם של חומר לפגם ועל פת־קיבר, מעשה־בית, שהיא מלאה סובין. רוזית־מרל העלתה לפניה פעם ראשונה פינכה של רוטב קדות. היא נטלה כשלהו על חודה של כף, טעמה והעוותה פניה.

— חמוץ! — אמרה — וקדות!...

היא תבעה עוזרת, בת־ישראל או בת־ערלים, ורוזית־מרל יגעה ומצאה בשבילה שקצה בריאה, בתו של גוי־המרחץ. שפרה־צירל מיד התחילה רודה בה, מעשה בעלת־בית. היא ציוותה עליה לשפשף את הרצפות, לטחות את הכירה, לטאטא את קורי־העכביש מקרני־הזוויות, להכניס לקיטון את כלי־הבית היתירים: כל מיני כסאות היגרים, שידות, ספסלים דוכנים, החדרים גתרווחו ונתמלאו אור, שכן ציוותה לשטוף את החלונות ולהסיר את הווילונות המאובקים. פת־צהרים ראשונה, שהתקינה, התמיהה את ר' נתן ואת רוזית־מרל. קפילה יפה מזו אין קיסר צריך. לפני הרוטב העלתה תבשיל ראשון כבד וריאה של עגל, בין מבושל, בין צלי, וריחו החריף בנחיריים. הרוטב מתובל היה בתבלין, שאינם מצויים בפראמפול, כגון פלפלת ושמיר, שריבה זו, דומה, הביאתם עמה מזאמושץ. הלפתן היה תערובת של תפוחים, צימוקים, מי־שמש, מתובלת קינמון, כרכום וציפורן, עד שנתמלא הבית ריח טוב. לקינוח־סעודה העלתה קפה שחור בעולשים, כנהוג שבבתי־העשירים בלובלין. ר' נתן ורוזית־מרל ביקשו תיכף לסעודה לעלות למיטה תחת הכסת כדרכם, אלא שפרה־צירל הזהירם, שלא יפה לגוף לסמוך שינה לאכילה, שכן הבל האי־טומכה עולה למות ואמרה להם להתהלך בגן לכאן ולכאן כמה פעמים. ר' נתן היה שבע שביעה גסה מן המאכלות הטובים ושתוי במקצת מן הקפה, רגליו חגו ונעו והוא גילגל עם רוזית־מרל:

— נו, מה את אומרת, נגידה שלי? הרי זה אוצר, לא משרתת.

— ולוואי ולא תשלוט בנו עין הרעה, — השיבה רוזית־מרל, שידעה שהבריות עינם

צרה וחששה לעין הרעה, או שמא יוציאו פשוט את הריבה מידם.

לא אאריך את הדיבור על המאכלות הטובים, שהתקינה שפרה־צירל, על מיני־התרגימה שאפתה ועל הנהגים שהנהיגה. השכנים לא הכירו ממש דירתו של ר' נתן וחצרו. שפרה־צירל ציוותה לסייד את כתלי הבית, לנקות את הקיטונות ואת הסככות. היא שכרה גוי, שיעקור את הסירפד ועשבי־הבר, שעלו בגן ויתקן את הגדר וקני הגוזז־טרה. היא טיפלה בנכסים כאילו היתה לא משרתת, אלא בעלת־הבית. בשבתות, לאחר אכילת סמון, כשיצאה שפרה־צירל לטייל, לבושה שמלת־צמר וברגליה נעלים מחודדות, הביטו אחריה לא בלבד הבהורים והבחורות מבני הטרטים, אלא אף בניהם ובנותיהם של בעלי־בתים. היא הלכה בקומה זקופה והפשילה שמלתה דרך בני־עלייה. אחריה הלכה השקצה, בתו של גוי־המרחץ, ונשאה מטפחת מלאה פירות של שבת ומיני־תרגימה, שכן בפראמפול לא היה עירוב ואסור להעביר דלי־ת־אמות ברשות־הרבים. נשים, שישבו על הספסלים בפתחי בתיהן, ניענעו בראשיהן.

— פריצה גדלנית! — אמרו עליה וניבאו:

— היא לא תעשה ימים הרבה בפראמפול.

פרק שלישי

הנסיון

יום אחד, שלישי בשבת, כשיצאה רוזית־מרל ליונב לבקר ביקור־חולים את אחותה היחידה, ציווה ר' נתן את השקצה להתקין לו את המרחץ. מבעוד שחרית חש בפרקיידיה, בעצמותיו וידע, שאין לו תקנה אלא זיעה במרחץ. השקצה ערכה עצים הרבה בתנור מסביב לאבנים והדליקה אש. אף היא מלאה את החבית מים, אחרי־כך חורה למיטבת. משכלתה האש התפשט ר' נתן ושפך עביטון מים על האבנים המלובנות. המרחץ נתמלא הבל. ר' נתן עלה בכבשים, מקום שההבל רותח ודחוס והצליף עצמו בחבילה של זרדים, שהתקין תחילה. אל

תהא זו לגנותו: בהווה רויזה-תמר'ל מסייעתו בכך. כשהוא מזיע. היא שופכת עביטונימים וכשהיא מזיעה. הוא עושה כן. אף הם מצליפים זה את זה בחבילה של זרדים, מוסיפה רויזה-תמר'ל, שהיא סורקת לו זקנו ומרחיצתו באמבט של עץ. אלא רויזה-תמר'ל אנוסה היתה לצאת ליוגב לאחותה התולה ור' נתן לא שמר לה עד שתחזור, שכן גיסתו כבר באה לכלל זיקנה ואפשר ותעצום עיניה ורויזה-תמר'ל תהא אנוסה לישב שבעה בביתה. בפעם הראשונה התעסק ר' נתן בעצמו ברחיצתו. כדרך הטבע שקע ההבל מיד. ר' נתן ביקש לירד ולשפוך עביון, אלא נתעצל ורגליו כבדו. הוא היה מוטל פרקדן וכרסו התפוחה למעלה והצליף וחזר והצליף עצמו בחבילה של זרדים, שיפשף ירכו, ארכובותיו, שוקיו ועיניו בשמייקורה העקומים, השחורים מחמת עשן. בסדק מן הסדקים הציצו שמים טהורים. הימים ימי אלול ור' נתן בא לידי מחשבות של עצבות. הוא זכר את גיסתו מיוגב כשהיתה עדיין בתיתשתורת וגאוותנית. עכשיו היא גוססת ור' נתן נתן אל לבו, שאף הוא לא יאכל מטעמים ולא ישן על מצע של פלומה עולמית, אלא יום אחד יניחוהו בבור אפל, יכסו עיניו בחרסית ורימה ותולעה תאכל בשרו, שפירנקה רויזה-תמר'ל בחמישים שנה, שהיתה אשתו.

עד שר' נתן מוטל וכרסו למעלה ועושה חשבון הנפש, שמע בבת-ראש קירקוש הברייח והדלת נפתחה בחריקה. הוא הציץ וראה, נבהל ומשתומם, שפרה-צירל נכנסת. ראשה עטוף מטפתת לבנה. אין היא לבושה אלא חצאית תחתונית ורגליה יחפות. ר' נתן צעק בקול כבוש: „לאור" ותטף וכיסה ערוותו. הוא התחיל מנענע בראשו לאו ותוהה ובוהה רימו לה שתצא. ואילו שפרה-צירל נענתה ואמרה:

— אל יתירא בעל-הבית, לא אנגוס ממנו ולא כלום...

היא שאבה עביטמים מתוך החבית ושפכה על גבי האבנים הרותחות. הקיטון נתמלא לחישה ותימרות הבל לבן דחפו ונחאבכו וצרבו כל איבריו של ר' נתן. אותה שעה הפסיעה ועלתה שפרה-צירל בכבשים אצל ר' נתן, חטפה את החבילה של זרדים והתחילה מצליפה אותו. ר' נתן נתבלבל, עד שניטל דיבורו. הוא נתעלע וכמעט שנתגלגל מעל הספסל השריק. בינתיים עשתה שפרה-צירל את שלה. היא הצליפה אותו בזריזות וסיבנה אותו בחתיכת סבון, שזימנה ככוננה. משנער ר' נתן סוף-סוף חירחר:

— מה נעשה עמך? הרי זו בושה וכלימה.

— מה הבושה? — השיבה הריכה בחציפות — לא אענוש (אאנוס) את בעל-הבית... היא טיפלה בו ארוכות, סרקתו, חפתו, סיבתו, שטפתו ור' נתן על כרחו הודה, שקליפה זו כוחה יפה מכוחה של רויזה-תמר'ל. כפות-ידיה אף הן היו חלקות יותר ודיגדגו בשרו והעירו בו תאוה. מיד שכח, שהימים ימי אלול וציווה על הריכה להבריח את הדלת בנגר. לאחר היסוס תבע אותה לעבירה.

— זו, דודי, לאו! — השיבה הבחורה בתוקף ושפכה עליו עביט של צוננים.

— מפני מה לא? — שאל והמים שתתו מראשו, מצוארו, מכרסו, מכל איבריו.

— שכן זו של בעל.

— הרי אין לך בעל.

— יהיה לי, מירצהשם.

— בואי, שפרה-צירל, — קרא לה — אתן לך מתנה, מחרוזת אלמוגים, או מכבנה.

— טרתת. חינם טורח בעל-הבית, — השיבה — דברים לבטלה.

— נשקי לי, לפחות, — התחנן התאוותן הזקן.

— נשיקה שלי דמיה עשרים וחמישה, — נענתה שפרה-צירל.

— פרוטות או שלישיות? — שאל ר' נתן מעשה סחר.

ושפרה-צירל השיבה:

— זהובונים.

ר' נתן במלך בדעתו. עשרים וחמישה זהובים אינם דבר מועט, ואילו אני, זקן וכסיל, הזכרתי לה, שאין אדם חי עולמית ואין בכך כלום אם יניח אחריו לדברים שבדקתה כמה זהובים פחות. לפיכך זרק מפיו:

— מילא, נו, מסכים.

הריבה גחנה לו, גיפפה צוארו ומפרקתו ונשקה לו על פיו. זו היתה ספק נשיקה. ספק נשיכה ור' נתן ניטלה נשימתו. אש של תאוה בערה בו. אחר־כך ניסה לעמוד על רגליו ולהתלבש, אלא ידיו ורגליו הרתיחו ושפרה־צירל צריכה היתה לסייעו בירידתו ואפילו עטפה אותו בבגד. ר' נתן הימהם:

— ובכן כך היא הויתם של דברים, כגון זו את...

— אל יביישני, ר' נתן, — אמרה הריבה באזהרה — בת ישראל כשרה אני.

כשרה כפרסתו של חזיר, הירחר ר' נתן. הוא פתח את הדלת והוציאה מן הקיטון. לאהר שהייה ארוכה יצא אף הוא. ביציאתו הסתכל לצדדים, אם אין עין רואה. צפה וראה, שיבוא מעשה כגון זה לידך, הימהם. ריבה זו תצופה היא, זונה היא... והוא הישווה דעתו למשוך ידו ממנה.

פרק רביעי

לילות נדודים

בלילה היה ר' נתן מוטל על מצע־הפלומה, על גבי שלושה כרים, מכוסה כסת של שיראים, אלא אשתי, לילת, וכת שלה לא הניחו לו לישון. הוא נתנמנם וננער. הוא התחיל הולם בהקיץ, אלא נתפחד מפני המראה והתנער, ידו פירכסה. רגלו קירטעה. רואה ואינו נראה לחש לו וגילה לו סוד. רגע דומה היה עליו, שצמא הוא. מיד הרגיש חמימה בראשו. הוא ירד מעל המיטה, בעץ רגליו בקרקים הרכים, נתעטף בחלוק ונכנס למיטבת לשאוב יטקה של מים. כששפף על גבי החבית כשלו רגליו וכמעט שנפל לתוכה. בבת־ראש נתחוויר לו, שהוא מתאוה לה לריבה, שפרה־צירל, תאוה גדולה ויתירה, מעשה בחור, מה נעשה עמי? הימהם, אין זה אלא מעשה שטן... הוא עקר רגליו לחזור לקיטונו ואילו רגליו הוליכוהו לקיטון, שישנה בו המשרתת. הוא עמד על האסקופה ועשה אזניו כאפרכסות. מאחורי הכירה נתרשרש. בין העצים היבשים נתהרק. מן החוץ הפציע אור חיוור של פנס ונשתמעה אנחה. ר' נתן נזכר, שהימים ימי אלול וחסידים ואנשי־מעשה משכימים לסליחות. וכבר ביקש לחזור, אלא אותה שעה הפכה הריבה פניה ושאלה בקול ער:

— מי שם?

— אני הוא. — לחש ר' נתן.

— מה רוצה בעל־הבית?

— אַת יודעת. — השיב ר' נתן.

הריבה נתאנחה ונשתתקה, כאילו נמלכה בדעתה מה לעשות. אחר־כך נענתה ואמרה:

— יחזור בעל־הבית לשנתו. דברים לבטלה.

— איני יכול לישון, — קבל ר' נתן לפניה בנוסה, שהיה מספר עם רויזה־תמר'ל לשעבר—

אל תטרדי אותי!

— יפזר בעל־הבית רגליו, — קראה שפרה־צירל בקול כבוש — אם לאו, אצעק.

— הס, לא אאנוס אותך, תלילה, — השתיקה ר' נתן — נראית אַת לי, אוהב אני אותך.

— אם בעל־הבית אוהב אותי, ישא אותי בעל־הבית. — אמרה.

— מה משמע? הרי יש לי אשה. — השיב ר' נתן בתמיהה.

— נו, מה בכך? לכך יש גט בישראל. — נענתה ואמרה הריבה וזקפה ראשה ורובה.

אין זו נקבה, אלא שידה — הירחר ר' נתן. הוא התחיל מתיירא מפניה ומפני דבריה.

הוא עמד בפתח הפתוח כבד, תוהה ובוהה ותמך זרועותיו במזוזה־הדלת. יצר טוב, שידו על

העליונה בימי אלול, הזכיר לו מעשיות מ־קב הישר", שהוא, ר' נתן, קרא בעברי־טייטש:

מעשים בחסידים, שנזדמנו עם פריצות, שדות, זונות ועמדו בנסיון. מיד אפטרנה, הירחר ר' נתן,

מיד למחר, אם ירצה השם. ואפילו אָחוב לשלם לה שכר כל ה־זמן" כולו... ואילו בפיו אמר:

— מה נעשה עמך? שהייתי עם אשה קרוב לחמישים שנה ועכשיו אגרשנה?

— חמישים שנה הריהן די והותר. — השיבה הריבה בחוצפה.

לא זו בלבד, שעזתה לא הסלידה אותו, אלא, בואו וראו, הוסיפה ומשכה אותו. הוא

הלך ובא אצל מיטתה וישב על שיפוליה. חמימה שבעבירה נרפה ממשכבה. תאווה גדולה ויתירה תקפה עליו. הוא זרק מפיו:

— איך אגרשנה? היא תסרב לקבל גט.

— יש גט בעל כרחי. — השיבה הריבה, שדומה ידעה את הדין.

לחיים ניסה ר' נתן לפתותה בפה רך ובהבטחות. הריבה לא שמעה לו. עם דימדומי שחרית חזר למיטתו. כתלי קיטונו היו אפורים, בחינת בד. חמה במזרח דלקה, כגחלת בגל של אפר והטילה זהרורית, מעין זהרורי גיהנום. עורב בא ועמד על שיפולי חלונו של ר' נתן והתחיל מקרקר במקורו העקום, כאילו מבשר הוא לו בשורה רעה. צמרמורת עברה בעצמותיו של ר' נתן. כבר הרגיש, ששוב אין הוא ברשותו; שיצר הרע התגבר עליו והריהו מדיחו לדרך רעה, מלאה מכשולים וסכנות.

מאותה שעה לא היתה לו לר' נתן מנוחה.

ימים, שאשתו, רויזה-תמר'ל, ישבה ביוגב שבעה על אחותה, הייתי מעירו כל לילה ולילה, דחקו לשפרה-צירל והיא דוחה וחונרת ודוחה אותו. הוא התחנן לה, הבטיח לה מתנות יקרות, יפסוק לה נדוניה, יצווה לה חלק בירושתו ואילו היא לא שמעה לו. הוא נשבע, ששוב לא יבוא אצלה, אלא מיד עבר על שבעתו. הוא פיתפת פיתפותי-ביצים, שאינם לפי כבודו של אדם חשוב והשים עצמו לעג וקלס. הואיל והעירה משנתה דחתה אותו ואפילו הרימה יד עליו. פעמים ליגלגה עליו ושפכה עליו מי נטילת-ידיים של שחרית. בדישדושו מקיטונו לקיטונה ובחזירתו נתקל בחשכה בדלתות, בקמטרים, בתנורים וחבורות עלו בו. הוא נתקל בעביט של שופכין והפכו על פיו. הוא הטיל כלי-זכוכית והם נשתברו. הוא ניסה לומר פרק תהילים, שידע בעל-פה, והתפלל להקדוש-ברוך-הוא, שיצילהו מן הרשת, שפרסתי לרגליו, ואילו אני פגמתי בדברים שבקדושה על שפתותיו ובילבולתי אותו בהירהורים רעים. השלחתי בקיטונו כל מיני תולעי-יוחנה, פרפרים, מקקים, יתושים ויבחושים והאוויר הטחבוני היה מלא זימזום והימחום. ר' נתן היה מוטל ער, בעינים קרועות, באזנים קשובות ושמע כל איושה. תרנגולים קראו, צפרדעים ברקקים קירקרו, צרצרים צידצרו, ברקים האירו באור לא של עולם הזה. שדון אחד גילגל עמו.

— אל תהא, גולם, נתן, הריבה שומרת לך... רצונה לראות אם גבר בין גברים אתה,

או טומטום מטומטום...

הוא זימזם באזניו:

— מה ענין אלול אצל נקבה ומי שאינו חוטף ונהנה בעולם הזה, לא ימלא חסרונו בקבר... נתן קרא לה לשפרה-צירל ושמר לתשובתה. דומה עליו, שהוא שומע פסיעות רגליה היחפות ורואה בחשכה הלבנונית של בשרה או של כותנתה. וסופו ירד מעל המיטה וברתת וזיע חזר הלך ובא אצלה. ואילו הריבה עמדה על דעתה:

— או אני, או בעלת-הבית! — אמרה — יפזר בעל-הבית רגליו.

והיא חטפה את המטאטא מגל של אשפה וחבטה בו בגבו. ור' נתן מיוזפוב, עשיר שבעשירי פראמפול, שגדולים וקטנים חולקים לו כבוד, חזר למיטתו כמי שסרח ולקה והתלבט בקדחת עד הנץ החמה.

פרק חמישי

בדרך של יער

משחזרה רויזה-תמר'ל מיוגב וראתה מראית פניו של בעלה נתפתדה פחד גדול. פניו היו אפורות כעפרורית. תרמילים ריקים היו תלויים תחת עיניו. זקנו, שעדיין שחור היה לא משכבר, נתמלא חוטים לבנים, כרסו נתרופפה והיתה תלויה כשק. בקושי השתרך כחולה מסוכן.

— וי לי, מת בקבורתו הריהו נאה ממך. — צעקה רויזה-תמר'ל.

היא התחילה דורשת וחוקרת מה לו. ולפי שלא יכול לומר לה את האמת, הטעה אותה, שהוא חש בראשו, כמעיו, בצדיו וכיוצא במיחושים אלו. ואף-על-פי שרויזה-תמר'ל התגעגעה

על בעלה והשתוקקה להתפוגג עמו, ציוותה לרתום סוסים וגזרה עליו לצאת ללובלין ולשאול ברופא. היא צררה לו מיזוודה מלאה מיני־תרגימה, מיני־מרקחת, מיני־פירות ושאר סעדי־לב וזהוירה אותו, שלא יחוס על ממון, אלא ישאל בגדול שברופאים ויתרפא בכל הרפואות, שיכתוב לו הלה. היא הפליגה אחרי העגלה, עד הגשר, ושפרה־צירל אף היא ליוותה את בעליה וברכה אותו ברפואה קרובה לבוא.

בעיצומו של לילה, לבנה במילואה האירה, העגלה הלכה בדרך של יער וצללים רצו לפניה, באתי, אני יצר הרע, אצל נתן ושאלתי:
 — לאן אתה הולך, נתן?
 — הרי עיניך רואות. — השיב — אצל רופא.
 — שום רופא לא ירפא מיחושך. — אמרתי.
 — מה אעשה? — שאל — אגרש את אשתי הזקנה?
 ואני השבתי:

— אלמה לא? וכי לא גירש אברהם אבינו את הגר פילגשו למידבר בחמת־מים משום שאהב את שרה ממנה? וכי לא נשא אחר־כך את קטורה והיא ילדה לו שישה בנים? ומשה, רבם של כל ישראל, כלום לא נשא על ציפורה אשה כושית וכשדיברה בו מרים נצטרעה כשלג? תדע לך, נתן, שנגזר עליך להוליד בנים ובנות ועל־פי דין חייב היית לגרש את רויזה־תמר'ל לאור ששהית עמה עשר שנים, ובכן אין אתה יכול להיפטר מן העולם עד שתעמיד דור ולפיכך זימנו לך מן השמים שפרה־צירל זו, שתשכב בחיקך ותתעבר ממך ותלד לך בנים גאים, שעתידים לומר קדיש לגשמתך ולנחול אותך, לפיכך אל תנסה להתמרד, נתן, שכן כך נגזר מן השמים. ואם לא תעשה שליחותך, מיד יהא דינך בכרת, חלילה, ורויזה־תמר'ל בין כך ובין כך תהא אלמנה ואתה סופך יורש גיהנום.

מששמע נתן דברים אלו נתפחד פחד גדול, צמרמורת עברה בבשרו והוא אמר:
 — אם כן, מה־טעם אני הולך ללובלין? מוטב, שאצווה להפוך ואחזור לפראמפול.
 ואני החזרתי לו תשובה:

— לא, נתן, מה לך להודיע את אשתך את שעתיך אתה לעשות? לכשתשמע, שרצונך לגרשה ולהחליפה בהמשרתת, תצטער צער גדול ועלולה היא להתנקם, חלילה, בך או בריבה. מוטב, שתעשה כעצתה של שפרה־צירל. כתוב גט בלובלין ולכשתחזור תניחנה בתרכוסה של אשתך והריהי מגורשת. אחר־כך תאמר לה, שהרופאים גזרו עליך, שתלך לוויין לשם ניתוח, שכן יש לך גידול במעים, וקודם יציאתך לדרך תאסוף כל ממונך ותכשיטיך ותטלם עמך. לאשתך לא תניח אלא הבית והכלים. לכשתרחיק מביתך ושפרה־צירל תהא עמך, תודיע את רויזה־תמר'ל, שגרשה היא, וכך יהא הכול בלא רעש. אלא אל תחמיץ את השעה, נתן, שכן שפרה־צירל לא תשמור לך ימים הרבה ואם תצא ריקם ממך, תיקנס, חלילה, מיתה עליך וסופך נטרד משני עולמות. דיברתי עמו עוד דברים אחרים, דברים שיש בהם יראת־שמים ויראת חטא ודברים שיש בהם פריצות ועבירה, ומשנתנמנם עם דימדומי־שחרית הבאתי אצלו את שפרה־צירל וערומה היא, אף הראיתי לו את צורת הבנים, שתלד לו, נערים ונערות בפיאות ובצמות, והאכלתי בדמיון את המאכלות, שתתקין לו וטעמם גן־עדן. מתוך כל המראות הללו ננער רצב, אכול תאוה, העגלה נכנסה לעיר ועמדה אצל אכסניה אחת. שם ערכו לו לר' נתן שולחן והציעו לו מיטה רכה, אלא על חיכו נשתייר טעם החמיטות, שטעם בחלום והרגיש ממש על שפתותיו בנשיקותיה של שפרה־צירל. געגועים מופלגים תקפו עליו, עד שמיד חזר ולבש מעילו ואמר להם לבני־הבית, שהוא דוחק את השעה להזדמן עם סוחרים.

לאמיתו של דבר הולכתיו לסימטה אחת, שדר בה סופר אחד, אוהב בצע, רמאי, ובשכר של חמישה זהובים כתב לו הלה גט והחתים עדים, הכול כדת וכדין. אחר־כך לקח ר' נתן מרוקח אחד כל מיני צלוחיות וגלולות וחזר לפראמפול. הוא סיפר לה לאשתו, שנבדק בידי שלושה רופאים וכולם כאחד בדקו ומצאו, שיש לו כיב במעים וצריך הוא לילך מיד לוויין לרופאים הגדולים, אם לא, לא יוציא שנחו. רויזה־תמר'ל נודעזה לשמועה זו ואמרה:
 — מה לי ממון? בריאותך קודמת.

היא ביקשה לילך עמו, אלא ר' נתן הערים ואמר: — הדרך תעלה בכפלים. ולא עוד אלא שנכסינו יהיו הפקר, לאו, אַת שבי בבית ומ'ירצהשם והכול יעבור בשלום, הריני תוֹר והשמחה במעוננו. קיצורם של דברים, רויזה-תמר'ל ראתה, שהדין עמו וסברה וקיבלה. בו בלילה, כשחטפה השינה את רויזה-תמר'ל, ירד ר' נתן ממיטת-הכילה ובחשאי הניח את הגט בתרכוסה. אף הוא הלך ובא אצל שפרה-צירל בקיטונה והודיעה את שעה. שפרה-צירל התחילה מחבקתו ומנשקתו והבטיחה לו, שעתידה היא להיות לו אשה טובה ואם נאמנה לבניו. ובלבה ליגלגה עליו והירהרה: אי לך, בהמה זקנה שכמותך, בזונה התאהבת ועתידה היא לעלות לך בדמים מרובים...

וכאן מתחיל המעשה באותו זמן מנאף, ר' נתן מיוזפוב, שאני וכת שלי הבאנו אותו לידי כך, שנעשה רואה ואינו נראה ועצמותיו לא באו לקבר ישראל, ענשם של הפוגמים באות ברית קודש.

פ ר ק ש י ש י

נתן חזר

יצאה שנה, רויזה-תמר'ל כבר היתה נשואה בניווג שני. היא היתה אשתו של סוחר-בואה בפראמפול, ר' משה מיכלש, שנתאלמן בו בפרק שנחגרשה. ר' משה מיכלש היה גרץ, בעל זקן אדום וגבינים סמיכים, אדומים, שהציצו מתחתיהן שתי עינונים צהובות, שפודיות. הוא היה בעל-מחלקתו של הרב מפראמפול, הניח שני זוגות תפילין והיו לו ריהיים של מים. תמיד הלבין מחמת אבק-קמח, שהיה מוטל עליו. אדם זה היה עשיר-נכסים עד שלא נשא את רויזה-תמר'ל ומשנשאה נטל אמברה ולקוחותיה נעשה עשיר מופלג.

מה ראתה רויזה-תמר'ל, שנישאה לו? ראשית, ידן של הבריות באמצע, שנית, עלובתר נפש זו בודדת היתה וסבורה, שבעל שני ימלא במקצת חסרונה בנתן. שלישי, אני, הס"ם, צריך הייתי זיווג זה לתחבולותי, ובכן ראתה, שטעות היתה בידה. ר' משה מיכלש היו לו גינונים משונים. היא ניסתה לפרנקו במאכלות, שכן כחוש היה, ואילו הוא סירב לנגוע בכיסניה, חביתותיה ותרנגולותיה. הוא אהב פת בשום, בולבוסיים בקליפתם, בצלים וצנון ופעם אחת ביום חתיכונת של בשר-בקר כחוש. הקאפוטה המזוהמת שעליו היתה פתוחה תמיד, מכנסיו חגורים במשיחה. הוא סירב להיכנס למרחץ, שרויזה-תמר'ל ציוותה להסיק לו והיא היתה צריכה לזרזו, שיחליף כותונת ותחתונים. אף הוא רגליו לא שכנו בבית: או שהיה בדרך, או שעסק בצרכי-ציבור באסיפות. בעיצומו של לילה היה עולה למיטה ומהמהם ומתאנח. היה קם עם עמוד השחר ומיד הוא מתחיל מזמזם כדבורה. אף-על-פי שרויזה-תמר'ל כבר היתה כבת שישים, עדיין לא שנאה מה שחברתה אוהבת. ואילו ר' משה מיכלש היה פוקדה מפקידה רחוקה לפקידה רחוקה וממש כאילו כפאו שד. קיצורם של דברים, אשה זו ראתה, שלקחה מיקח רע. אלא מה יכלה לעשות? מילאה פיה מים ושתקה.

פעם אחת, לעתותי צהרים (הימים ימי אלול), כשיצאה רויזה-תמר'ל לשפוך את העביט של שופכין, ראתה מראה משונה. האשה נצטעקה והעביט נפל מידיה ונשפך לרגליה. בדליית-אמותיה עמד נתן, בעלה הראשון. הוא היה לבוש כקבצן, בקאפוטה קרועה, חגורה חבל. נעלים מרופטות ברגליו ומירפד של כובע בראשו. פניו, אדומות לשעבר, היו כתומות. עיקרי זקנו הלבניו. תחת עיניו היו תלויים כריות ותרמילים. הוא הסתכל ברויזה-תמר'ל מתחת לגביניו הפרועים בעינים כבויות. שעה קלה דומה היה על רויזה-תמר'ל, שהוא כבר מת וכבואתו נראתה לת. כבר ביקשה לקרוא: מת טהור, שוב למנוחתך. אלא הואיל ועדיין היה יום בעיצומו ננערה מיד ושאלה בקול מרתית:

— מראית-עיני אינה מטעה אותי?

— הן, — השיב נתן — אני הוא.

שעה ארוכה עמדו בעל ואשתו לשעבר והסתכלו זה בפני זה בשתיקת. רויזה-תמר'ל

נהבלבלה עד כדי נטילת דיבור. רגליה כשלו והיא היתה צריכה להאחז בגזע של אילן, שלא תפול.

— וי, מה נעשה עמך? — נענתה ואמרה.

— בעלך בבית? — שאל נתן.

— בעלי? — חזרה ושאלה תוהה ובוהה — לא...

רויזה-תמר'ל ביקשה להכניסו לבית, אלא נזכרה, שעל-פי-דין אסור לה לשהות עמו תחת גג אחד. אף היא חששה שמא תכיר אותו המשרתת. היא שפפה והגביהה את העביט.

— מה אירע? — שאלה.

נתן סיפר לה למקוטעים, שנזדמן עם שפרה-צירל בלובלין, נשא אותה והיא הסיתה אותה, שילך עמה להונגריה, לקרוביה. בפונדק אחד, על הגבול, גנבה ממנו נקבה זו וברחה. אפילו מלבושיו נטלה. מאותה שעה הריחו נע ונד במדינה, לן בהקדשים, אף חזר על הפתחים. תחילתו סבור היה, שיוציא היתר ממאה רבנים ויחזור וישא אותה, את רויזה-תמר'ל. לפיכך הלך בדרך פראמפול. אלא שמועה שמע, שהיא, רויזה-תמר'ל, נישאה והריחו בא לבקש מתילתה. רויזה-תמר'ל הסתכלה בו ולא האמינה למראית-עינה. הוא תמך ידו במקל עקום, כדרכו של קבצן החוזר על הפתחים במדינה ולא זקף עיניו. אניצי-שערות ביצבצו מאזניו ומנחיריו. מקרע אחד במעילו הציץ בד של שקים, מקרע אתר — בשרו הערום. דומה היה עליה, שבשנה זו פחת שיעור קומתו.

— ראה אותך אחד מבני-העיר? — שאלה.

— לא, — השיב — באתי עם השדות.

— פורענות שלי, מה אעשה עכשיו עמך? — קראה — הרי אשת-איש אני.

— איני מבקש ממך כלום, — השיב נתן — היי שלום.

— אל תהא רץ? — צעקה רויזה-תמר'ל — בי-שמזל שלי!

— אל תבכי עלי, — נענה ואמר — עדיין לא מתי.

— ולוואי ומת. — השיבה — גוף היה לי.

ובכן אני, השטן המשחית, עדיין לא עשיתי כל ערמומיותי. כף-המאזנים של עבירות ועונש עדיין לא היתה מעויינת. לפיכך השכמתי והתחלתי מגלגל עם האשה בנוסח של רחמן, שכן ידוע, שמידת הרחמים, ככל מידה, עשויה להיות בין מסיטרא דימינא ובין מסיטרא דשמאלא.

— רויזה-תמר'ל — אמרתי לה — בעלך הוא, שהית עמו כחמישים שנה ואין את רשאת לדחותו עכשיו בשעת דחקו.

וכששאלה:

— מה אעשה? הרי אין אני יכולה לעמוד כאן ולהשים עצמי לעג וקלס בעיני הבריות.

השאתי לה עצה. היא נזדעזעה וזקפה עיניה. היא רימזה לו לנתן, שילך אחריה והוא,

נכנע, התחיל משתרך אחריה, כדרכו של אורח-פורח, העושה כל מה שאומרת בעלת-הבית.

פרק שביעי

פור החורבה

בחצר, מאחורי האמבר, לא רחוק מן המרחץ, עמדה חורבה אחת. לפני כמה שנים דרו בה אבותיה של רויזה-תמר'ל. עכשיו היה הבנין ריק. החלונות התחתונים היו סגורים בלווחים. בעלייה עדיין היו כמה חדרים בהוייתם. על הגג קבעו להן מקום יונים, תחת המרזב בנו סגנוניות קיניהן. בארובה היה נעוץ מטאטא ארוך. ר' נתן אמר כמה פעמים, שצריך לסתור את החורבה ואילו רויזה-תמר'ל עמדה על דעתה, שכל זמן, שהיא חיה וקיימה, לא תסתור בית אבותיה. בעלייה התגלגלו גרוטות ו"שמות". תינוקות של בית רבם היו מספרים, שבלילה אור מאיר בחורבה ובמרתף קבעו להן מקום רוחות. עכשיו הוליקה רויזה-תמר'ל לשם את נתן. לא קל היה להגיע לאותה מפולת. השביל היה משובש בעשבים דוקרניים וצורבנים. הברקנים תפסו בשיפולי שמלתה של רויזה-תמר'ל כבצפרנים. חפרפרות גיבששו גבשושיות. הפתח הפתוח גדור היה בדחוסת של קורי-עכביש. רויזה-תמר'ל הגביהה ענף רקוב ופינתה אותם.

המעלות, שהוליכו לעלייה, התנענעו. הצחפת התנדנדה. הואיל ורגליה כבדו נסתמכה רויזה-תמר'ל על מרפקו של נתן. אבק עבה נתגבה ונתן התחיל משתעל ומתעטש.

— לאן את מוליכה אותי? — שאל בתמיהה.

— אל תפחד, — השיבה רויזה-תמר'ל — יהא כשורה.

היא הגיחה אותו בחורבה וחזרה ונכנסה לביתה. היא הודיעה את המשרתת. שרשאית היא לילך להשתהות עד עיצומה של ערבית. הריבה לא סירבה ארוכות. משהלכה פתחה רויזה-תמר'ל את הקמטר, שעדיין היו תלויים בו מלבושיו של נתן, הוציאה מן השידה כלי-הלבן שלו והעבירתם לחורבה. מיד חזרה והביאה לו בסל של נצרים פת-ערבית של גריסים, שנצטמקו ויפה להם. חלחולת עם כרעי-עגל, חלה ולפתן של שזיפים. נתן היה אחוז בולמוס של רעב, עד שאפילו לא אמר לה ישר כוח. משחטף ואכל פת-ערבית ומיצה רוטב הלפתן, שאבה רויזה-תמר'ל דלי מים מן הבאר ואמרה לו להיכנס לתדר הסמוך ולהתרחץ. היום התחיל מחשיך, אלא ביונה-שמשות האריך. נתן עשה כמצווה עליו מפי רויזה-תמר'ל והיא שמעה שיכשוכו ואנחותיו מן החדר הסמוך. אחר-כך לבש מלבושים נקיים. לבנה במילואה האירה בחלון והיה אור כמו ביום. בכותרת הנקיה, בחלוק הקום ציצים ופרחים, בכיפת-השירים ובקרקייה-קטיפה נראה שוב נתן מה שהיה לשעבר. רויזה-תמר'ל התחילה מורידה דמעות כשהסתכלה בו.

הואיל ומשה-מיכלש היה בדרך, היתה לה שהות לרויזה-תמר'ל. היא חזרה ונכנסה לביתה והביאה כלי-מיטה. מיטה עמדה כאן. לא היתה צריכה אלא לוחים. ולפי שלא העיזה רויזה-תמר'ל להדליק נר, מפני מראית-עין, התעסקה בחשכה. היא נכנסה עם נתן לעלייה ובעיגים סמויות (או בעיני חתול) ביקשה ומצאה לוחים. אחר-כך הציעה מצע, סדין, כסת וכר של פלומה. אפילו לא שכחה להביא מיני-מרקחת ואגן מיני-תרגימה, שיסעד נתן לבו עד שהוא עולה למיטה. אחר-כך נסתמכה על כסא חיגר ונחה. נתן ישב על שיפולי המיטה.

— דברים אלו מה מועילם, — סופו נענה ואמר — מחר צריכני לפזר רגלי.

— אלמה מחר? — שאלה רויזה-תמר'ל — תנוה. ההקדש לא יברח ממך.

הם ישבו עד עיצומו של לילה וסיפרו ומילמלו. רויזה-תמר'ל בכתה והפסיקה; חזרה ובכתה ושוב הפסיקה. היא ביקשה מנתן, שיודה בפניה הכול, לא יעלים דבר, והוא הזר וסיפר לה, שנזדמן עם שפרה-צירל, הם נכנסו לחופה, היא הסיתה אותו לילך עמה לפרשבורג, התפוגגה עמו לילה אחד בפונדק בדברים רכים ובאהבה-בים ועם דימדומי-שחרית, כשחטפתו השיגה, קמה והתירה את התרמיל מעל צוארו. אף הוא סיפר לה, שהיה צריך לכפות בושתו ולהתגלגל בכתי הכנסת אורחים ולצפות על שולחן אחרים. אף-על-פי שדבריו הכעיסוה והיא כינתה לו שמות: שוטח, שור-פר, חמור, תם — נתמסמס לבה מחמת רחמים.

— מה אעשה עכשיו? — מילמלה וחזרה ומילמלה לעצמה.

ואני, יצר הרע, החזרתי לה תשובה.

— אל תניחי לו לפזר רגליו. אין הקבצנות לשכמותו. הוא ימות, חלילה, מחמת צער ובושה. וכשבאה רויזה-תמר'ל בטענה, שעל-פירידין אסור לה להתפוגג עמו, שכן אשת-איש היא,

אמרת:

— כלום אפשר להן לשתים-עשרה שורות של גט להפריד בין שתי נשמות, שחמישים שנה דיבוקן? וכי יש דין ויש דיין, שבכוחם לעשות אח ואחות זרים? וכי אין נתן נטוע בלבך? וכי אין את רואה אותו בחלום כל לילה ולילה? כלום לא קנה ביגיעתו ובשקדנותו כל הנכסים הללו? ומשה מיכלש מהו? זר וסרחן. חיי וחיי ראשי, מוטב להיות נידון באשה של גיהנום עם נתן מלהיות הדום לרגליו של משה מיכלש. אף אני הזכרתי לה מעשה מספר סיפורי-מעשיות. מעשה בפריץ אחד, שהפריצה ברחת ממנו עם מנהיג של ז'ב והפריץ סופו מחל לה וחזר והכניסה לפלטרין.

משהיכה השעון במינורה-העיר אחת-עשרה חזרה רויזה-תמר'ל לביתה. היא עלתה למיטת-הכילה, אלא הרתיתה כמו בקדחת. נתן עמד ארוכות אצל החלון והציץ ממנו. שמיראלול היו מלאים כוכבים. הלילית על גג בית-הכנסת ייבבה בקול אדם. ייללת החתולים הזכירה צעקת נשים בשעת לידתן, צרצרים צירצרו ודומה היה, שמסורים טמירים ונעלמים מנסרים גזעי

אילנות. מן השדות נשתמעה צניפתם של סוסים הרועים כל הלילה ותרועות רועים. ולפי שהעלייה גבוהה היתה, ראה נתן את כל העיירה כולה כעל כף-ידו: בית-הכנסת ובית-היראה, להבדיל, המקולין והמרחץ, השוק והסמטות המצודדות, שדרים בהן עממים. הוא הכיר בחצר שלו כל רפתון, מזווה ולוח. עז אחת קלפה סיבם של עצים. עכבר-שדה יצא מן האמבר וחזר לתורו. נתן עמד ארוכות תוהה ובוהה. הכול מסביב היה קרוב זור, ממש ובלימה, כאילו שוב לא היה בין החיים, אלא רוחו מרחפת כאן. דיבור אחד בלשון הקודש עלה על דעתו ונתלה בתוד לשונו. לאחר גיעה מרובה נזכר: הוא היה — רואה ואינו נראה.

פ ר ק ש מ י נ י

רואה ואינו נראה

בפראמפול יצא קול, שריוזה-תמר'ל התקוטטה עם המשרתת שלה ופטרה אותה תוך ה"זמן". הנשים תמהו, שכן ריבה זו מוחזקת היתה שקדנית ומהוגנת. לאמיתו של דבר פטרה אותה ריוזה-תמר'ל בכוונה, שלא יתגלה לה סודה, שנתן, בעלה הראשון, שרוי בחורבה. כדרכי, בשעה שאני, הס"מ, מסית בני-אדם לחטא, שידלתי את הזוג, שהכול הוא לפי שעה עד שינוח נתן מנדודיו ויבוא בזיוו. אלא דיקדקתי, שהאורח הנסתר יהא מרוצה לה לריוזה-תמר'ל ומקום-המנוחה יהא מקובל על נתן. אף-על-פי שדיברו וחזרו ודיברו על פרידתם הקרובה לבוא, התקינה לו ריוזה-תמר'ל לנתן דירת קבע. שוב התחילה מבשלת ומטגנת, כלשעבר, והביאה את המאכלות הטובים לנתן במסתריו. לאחר כמה ימים של מנוחה נשתנו פני נתן לפני חדשות. מן הלפיתות והפשטידות חזרו והסמיקו פניו וכרסו נזדקרה כדרך העשירים. הוא חזר ולבש כותנות מרוקמות, חלוקי אטלס, נעל קרקי קטיפה וגרף חטמו בממחטה של בוצית. כדי שלא תביאחו הבטלה לידי שעמום, העלתה לו ריוזה-תמר'ל טייט"ש-חומש, "נחלת צבי" וחבילה של ספרי סיפורי-מעשיות. נתן אהב לעשן מקטורת וריוזה-תמר'ל הערימה וסיפקה לו טבק. אף היא העלתה מן המרתף בקבוקי יין ומידבש, ששימר נתן כמה שנים וזוג המגורשים עשו להם סעודות בחורבה. אני דיקדקתי, שמשה מיכלש ימעט בישיבה בבית. שילחתי אותו לכל מיני ירידים ואפלו זימנתי לו בוררות. מיד הבאתי את הדברים לידי כך, שהחורבה מאחורי האמבר היתה נחמתה היחידה של ריוזה-תמר'ל. משל לקמצן, שדעתו יום ולילה על אוצרו הטמון לו אישם, בהעלם עין הבריות, אף ריוזה-תמר'ל לא היתה דעתה אלא על החורבה ועל סודה, שהיא מטמינה בתוכה. עתים דומה עליה כאילו נתן כבר מת, אלא היא החיתה אותו בלחש לפי שעה; עתים דומה עליה, שאותו מעשה אינו בכלל מציאות. כשהציצה מן החלון וראתה את גג החורבה, שעלה בו אזוב, הירהרה: לאו, אי-אפשר, שנתן שרוי שם. אין אני אלא מסנוורת. מיד הלכה לשם, עלתה במעלות המתנענעות ונתן בא לקראתה בשר ודם, בחיוכו הידוע לה ובריוחו הטוב.

— נתן, אתה כאן? — שאלה אותו.

והוא השיב:

— הן, ריוזה-תמר'ל, הריני כאן ושומר לך.

— התגעגעת עלי? — דרשה וחקרה.

והוא השיב:

— אלא מה? כל אימת, שאני שומע פסיעותיך, יום טוב הוא לי.

— נתן, נחן, — חזרה וקראה — כלום העלית על דעתך לפני שנה, שכך יהא סופנו?

והוא מילמל:

— לאו, ריוזה-תמר'ל, הרי זה מעין חלום רע.

— אוי, נתן, מעולם הזה כבר גטרדנו וחוששת אני, שעתידים אנו להיטרד אף מעולם

הבא — אמרה ריוזה-תמר'ל.

והוא השיב:

— נו, מילא, גיהנום אף הוא לבני-אדם, לא לכלבים...

הואיל ומשה-מיכלש מכת חסידים היה, שילחתי, אני זקן ממרא, להקביל פני רבו בימים

נוראים וריוזה-תמר'ל היתה יחידית. היא העלתה לו לנתן טלית, קיטל, מחזור והתקינה לו

סעודה של ראש השנה. ולפי שאין אור לבנה בליל ראש השנה, אכל סעודת לילה בחשכה. בעינים סמויות טבל פרוסת „המוציא“ בדבש וטעם טעם תפוחים, גור, ראש של שיבוטה ובירך „שהחיינו“ על רימון. ביום עמד עטוף בטלית וקיטל והתפלל. אפילו שמע מבית-הכנסת קול הברה של שופר. בין שחרית למוסף עלתה אצלו רויזה-תמר'ל בשמלת-זהב, בפרוזה-האטלס הלבנה, בסודרה המרוקם חוטי-כסף ובירכה אותו: „לשנה טובה ותיחתם לאלתר לחיים טובים“. בצוארה היתה חלויה שרשרת של זהב, שהוא נתן, נתן לה סיבלונות. על חזה הרתיחה מכבנה, שהביא לה מדאנציג ועל פרקיידה התלבט צמיד, שלקח בשבילה בברוד. נדף ממנה ריח של דובשנות ועזרת-נשים. ערב יום כיפור הבאה לו רויזה-תמר'ל לנתן תרנגול לבן לכפרות והתקינה לו סעודה המפסקת. אף היא נחנה בבית-הכנסת נר של שעווה לשמו. כשבאה להיפטר ממנו קודם מנחה, עד שלא הלכה לבית-הכנסת, התחילו בוקעות מגרונה יבבייבבות, עד שחשש נתן לאוזן הבריות. היא נפלה עליו, נתהדקה בו ולא יכול לנתקה. היא הטפחה פניו בדמעות וגעטה בקולות משונים.

— נתן, נתן, — ייבבה — ולוואי ושוב לא נדע צער.

ואף-על-פי, שאין דברים אלו נאמרים אלא על מי שמת לו מת, אמרה וחזרה ואמרה אותם כמה פעמים. נתן היה צריך להוליכה בירידתה במעלות, שכן חשש שמא תתחלש ותפול. אחרי-כך עמד אצל החלון והציץ וראה את בני פראמפול בהליכתם לבית-הכנסת. בחצר בית-הכנסת, על שררפים, ישבו עניים וקערות בצדם. נשים הלכו בקומה זקופה ובריצת רגלים, כרצות להתפלל בפתיחת ארון על חולה מסוכן, הרימו שובליהן וכשנתפגשו שתיים נפלו זו על זו והתגעעו כבנפתולי סוד. גבאיות דפקו בפתחים וביקשו מחילה. נשים, שחלו בניהן, רצו בידים פשוטות, כאילו רדפו אחרי מישחו וצעקו כמטרופות. בעל-בתים ותיקים הקדימו וחלצו נעליהם בבית, לבשו קיטלים ונתעטפו טליתות וחבשו ציפיים לבנים. הם גראו כמתים בתכריכייהם. זהרורית של זהרורית שרויה היתה על הגגות, השתקפה בשמשות, הדליקה את הפנים החיוורות. חמה במערב גדלה בשיעור משונה והעננים מסביבה דלקו באשה, עד שחצי השמים נתכסה להבות. נתן נזכר נהר דינור, המתואר ב„נחלת צבי“, שכל הנשמות חייבות להודוך בו. מיד שקעה חמה, ריבות יצאו כפתחי הבתים, חפופות, לבושות לבנים ובזהירות הגיפו את התריסים. התלונות הארוכים של בית-הכנסת נתמלאו אורות ולהבהבות ודומה היה, שכל הבנין בתוכו הריחו להבה אחת. זימוזם כבוש נישא משם ובכיות טרופות. נתן חלץ נעליו ונתעטף בטלית ובקיטל. הוא הימחם מתצה בעל-פה ומחצה מתוך המחזור דברים שבקדושה של „כל נדרי“, שמזמרים אותו לא החיים בלבד, אלא אף המתים בקבריהם, ומה היה הוא, נתן מיוזפוב בעצמו, אותה שעה, אם לא בר מינו, שאין לו מנוחה נכונה בקברו, אלא תועה הוא בעולם התוהו ?

פ ר ק ת ש י ע י

עקבות בשלג

יצאו ימים טובים. נכנס חורף, ואילו נתן עדיין היה בחורבה. להסיק בה אי-אפשר, ראשית, התנור סתור; שנית, אילו יצא עשן מן הארובה, הרי הבריות מרגישים בדבר. כדי שלא יהא נתן שרוי בצינה, סיפקה לו רויזה-תמר'ל מלבושים חמים ואָת. בלילה היה מתכסה בשתי כסות של פלומה. ביום היה לבוש פרוזה-השועלים שלו ואנפילות בדגליו. רויזה-תמר'ל אף היא הכניסה לו חביונת יי-ש. קנה של קש היה נעוץ בה וכל אימת שתקפה עליו צינה, משך מן הטיפה המרה וקינה בבשר-כבש מיובש. ולפי שספתה לו רויזה-תמר'ל מאכלות שמנים, געשה שמן וכבד. לעתות-יערב היה עומד ומציץ ורואה כסקרנות בנשים ההולכות לטבילה. ביום-השוק לא זו מן החלון, עגלות נכנסו לחצר ואיכרים פרקו שקי-תבואה. משה מיכלש התרוצץ בהול ומבוהל, בחזיה של מוך וצעק בקולון צרוד. אף-על-פי שנתחתכו מעיו של נתן, שבטלן זה עושה בנכסיו ושוכב עם אשתו, העיר בו מראהו צחוק, כאילו כל זה אינו אלא מעשה-חידוד, שהוא, נתן, עשה לו לבעל מחלקתו. עתים ביקש לקרוא: מי כאן משה מיכלש, ולהטיל בו צרוד של סיד או עצם...

כל זמן שלא ירדו שלגים, היו לו לנתן צרכיו. רויזה-תמר'ל באה תכופות אצלו, נתן עצמו

היה יורד בלילה מן החורבה ומטייל בשביל הזרד לנהר. אלא בלילה אחד ירדו שלגים עמוקים. למחר לא באה רויזה-תמר'ל, שכן חששה שמא יראו עקבותיה בשלג. נתן אף הוא שוב לא יכול לצאת לצרכיו. המים בדלי נעשו קרח. יצאו שני ימים ולא טעם טעם תבשיל. ביום השלישי שכרה רויזה-תמר'ל איכר אחד, שיפנה את השלג מן הבית עד האמבר ודרך אגב ציוותה עליו להאריך את הדרך עד החורבה. כשחזר משה מיכלש לביתו וראה, שנתפנה השלג תמה ושאל: — זו על שום מה?

אלא רויזה-תמר'ל עילה מצאה. ולפי שלא חשד בכלום, נשתכח הדבר מלבו. מאותה שעה הלכו וקשו החיים על נתן. השלגים כיסו וחזרו וכיסו הכול ורויזה-תמר'ל פינתה אותם במגרפה. כדי שלא ירגישו השכנים במה שנעשה בחצרה, תיקנה את הגדר. אף היא חפרה לא רחוק מן החורבה בור לאשפה, לסמא את העינים, שהיא הולכת לשם להטיל את האשפה. נתן אמר וחזר ואמר, שכבר הגיע הזמן, שיטול צרורו וילך לרכו, אלא רויזה-תמר'ל השביעתו שישהה.

— לאן תלך? — שאלה — תפול בדרך, חלילה.

היא הבטיחה לו, שלפי הלוח יהא חורף זה קל. הקיץ יקדים להיכנס השנה, בפרוס פורים, ואין הוא צריך אלא להוציא חצי כסליו, טבת ושבת. ועוד כמה דברים אמרה לו. עתים לא דיברו כלום, אלא נתחבקו בידיהם ושתקו או בכו. לאמיתו של דבר חלשו הבעל ואשתו מיום ליום. נתן הלך ועבה ותפח. כרסו היתה מלאה רוח. רגליו היו כמלאי עופרת ומאור-עיניו עמם. שוב לא יכול לקרוא אפילו בספרי סיפורי-מעשיות. רויזה-תמר'ל הלכה והכחישה כאילו לקתה ברזון. תאבונה ניטל ושנתה נדדה. לילות רצופים היתה מוטלת במיטה ומייבבת. וכששאל אותה משה מיכלש על שום מה היא בוכה, אמרה לו, על שום שלא זכתה לבנים.

יום אחד התחילו יורדים גשמי-זעף והדיחו את כל השלגים. הואיל ורויזה-תמר'ל לא היתה בתורבה למעלה משתי יממות, צפה נתן לרגליה. אף כלו לו מזונותיו ואין לו שיוזר אלא מקצת יי"ש על שולי החביונה. שעות רצופות עמד אצל החלון ושמר לה. ואילו היא לא באה. יום-החורף הקצר יצא מיד. הלילה היה אפל, צונן צינת קרח. כלבים נכחו. רוח גשבה. כתלי החורבה התנענעו. בארובה שריקה. רעפיה-העץ בגג טפחו. צרורות של סיד נשרו משמי-קורה. בביתו של נתן, שהוא עכשיו של משה מיכלש, דומה הדליקו כמה עששיות, שכן האור, שהפציע משם, היה גדול מן המצוי והדחיס את החשכה מסביב. רגע אחד דומה היה נתן, ששמע גילגול של אופנים, כאילו מרכבה באה ועמדה אצל הבית. מישוה שאב בחשכה מים מן הבאר, מישוה שפך עביט של שופטין. היתה ערבית בעיצומה ואף-על-פי-כן לא הוגפו התריסים. ולפי שראה נתן צללים רצים לכאן ולכאן, סבור היה, שבאו אורחים חשובים וסעודה נעשית להם. ארוכות עמד והסתכל בתוך הלילה עד שכשלו ארכובותיו. בכוח התמצית הטיל עצמו למיטה ושינה כבדה חטפתו.

למחר עם דימדומי-שחרית העירה אותו הצינה. הוא ירד מעל המיטה כולו נוקשה ובקושי נשתרץ עד החלון. בלילה שוב ירדו שלגים והיה כפור. לתמיהתו ראה נתן אצל דירתו תורמית של גברים ונשים. מה נעשה שם? — הירהר בפחד. לא היה צריך לחטט הרבה, שכן בבת-ראש נפתחו דלתות הפרוזדור וארבעה הוציאו מיטה, מכוסה מפה שחורה. משה מיכלש מת — קרא נתן לעצמו. אלא מיד ראה את משה מיכלש הולך אחרי המיטה. לא הוא מת, אלא רויזה-תמר'ל מתה.

נתן לא יכול אפילו לבכות, כאילו קפאו דמעותיו בצינה. הוא עמד ברתת ובזיע וראה בנושאי-המיטה, בשמש המנפנף בקופה של צדקה ובמלווים המדשדשים עמוקות בשלגים, שגיבששה הרוח. השמים רבצו נמוכים, חיוורים, בחינת בד, ונתערבבו באדמה המכוסה. האילנות בשדה היו שקועים עד מתניהם בלבנונית, כאילו צפו בשטפון. נתן ראה מכאן כל הדרך לבית-הקברות. המיטה עלתה וירדה, המלווים נתמעטו ועתים נתעלמו מן העין, כאילו נבלעו באדמה. מיד שוב צפו ועלו. רגע אחד דומה היה על נתן, שהלוויה עמדה ואין היא זזה ממקומה. אחר-כך דומה היה עליו, שהמלווים והמת אף עמהם הולכים אחורנית... הלוויה הלכה ופחתה, עד שהיתה כנקודות שחורה. והואיל והנקודות סופה לא זעה, הבין נתן מדעתו, שהמלווים כבר בבית-הקברות והוא רואה ממסתרו בקבורתה של אשתו הנאמנה. הוא נטל ידיו בשיירי היי"ש, שכן המים בדלי נעשו קרח והתחיל מהמהם קדיש.

פרק עשירי

דו פרצופין

נתן הישווה דעתו לצרור חפציו בלילה ולפזר רגליו. אלא אני, בעל הדבר, קילקלתי מחשבתו. לעתותי יערב חש במעיו; ראשו נכנסה בו חמה וארכובותיו כשלו, עד שלא יכול לפסוע פסיעה אחת. הוא ניסה לנעול מגפיו, אלא נוקשים היו ואף-על-פי שלא שמע שמועה טובה דושנה עצמו... יצר טוב השיא לו עצה. שיקרא לעזרה ויצעק בקולי-קולות, עד שישמעו בני-אדם יבואו ויצילוהו. שכן אסור לאדם להביא עליו מיתה, ואילו אני אמרתי לו:

— זכור אתה דברי דויד המלך: „גפלה נא ביד ה' וביד אדם אד אפולה“. עד שמשא מיכלש ומלחכי פינכותיו יראו כך נקמה וילגלגו עליך ועל צרתך, מוטב שתתפגר ככלב. קיצורם של דברים הוא שמע לי. שכן ראשית, גדלן היה. שנית, גזירה נגזרה עליו, שלא יבוא לקבר ישראל.

בכוח התמצית הסיט מיסתו אצל החלון והיה מוטל במיטה ומציץ מן החלון. הוא ישן וננער. היה יום והיה לילה. עתים שמע צעקות בחצר. עתים דומה עליו, שמישהו קורא בשמו. דומה עליו, שראשו גדול בשיעור משונה וכבד הוא, כאילו ריחיים בצוארו. אצבעות ידיו נעשו כגזרי-עצים, לשונו — נוקשה וגדולה היא, דומה עליו, מחלל הפה. הכת שלי, השדונים, גראו לו בחלום; הם צעקו, שרקו, הדליקו זיקוקין, הלכו על גבי מרכופים ועשו מעשי ליצני פורים. פעמים ראה בחלום דליקה ופעמים שטפון, פעמים חזר העולם, כביכול, לתוהו ובוהו ופעמים הכניף, בחינת עטלף, וריפרף בחלל הריק. אף הוא אכל בחלום לבינות, כיסנים, אטריות רחבות בגבינה וכשננער היתה כרסו מלאה, כאילו אכל ממש. והוא שיהק וגיהק ומישמש בכרסו, שהיתה ריקה ממאכל ומלאה כל מיני חולי וכל מיני מדוה.

פעם אחת, כשזקף נתן ראשו ורובו והציץ מן החלון, ראה לתמיהתו, שהבריות הולכים אחרנית ונשתומם. מיד התחיל רואה עוד דברים מופלאים. הוא הכיר בין עוברים ושבים בעל-י-בתיים, שלפי זכרונו מתו משכבר. טועה אני? — שאל את עצמו — או כבר בא משיח והיתה תחיית-המתים? וכל זמן שהציץ גדלה תמיהתו. דורי-דורות עברו בעיירה: גברים ונשים, תרמילים על גבם ומקלות בידם. הוא הכיר ביניהם את אביו ואת אבי-אביו, סבתות ודודות זקנות. רגע אחד ראה בנאים בונים את בית-הכנסת של פראמפול. נשאו לבנים, חתכו לווחים, מרסו בסיד, קבעו רעפי-עץ. מסביב עמדו תינוקות של בית רבם, זקפו עיניהם כלפי מעלה וקראו דיבור מופלא. שלא שמע, כאילו דיברו בלשון לעז. שתי חסידות פרחו באוויר מסביב לבנין, כאילו הקיפו הקפות. אחר-כך נתעלמו מן העין הבנין והבנאים והוא ראה תורמית של בני-אדם, יחפים, עבדקנים, בעינים פרועות וצלבים בדיהם מולכים יהודי אחד לתלייה. האברך בזקנו השחור צעק בקולי-קולות, אלא הם אסרוהו בחבלים וגדרוהו. פעמונים צילצלו, בני-אדם ברחובה של עיר ברחו ונתחבאו, אף-על-פי שהיה יום בעיצומו חשכה. בחינת ליקוי חמה. האברך סופו קרא „שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד“ ונתלה ולשונו משורבבת. רגליו התנענעו ארוכות ותורמיות-תורמיות של עורבים פרחו באוויר על גביו וקירקרו קירקורת דחוסה.

בלילה האחרון ראה נתן בחלומו, שרויזה-התמרל ושפרה-הצירל הן אשה אחת בעלת דו פרצופין. מראית פניה שימחה את נתן מפני מה לא הבחנתי בכך תחילה? — תמה. מפני מה צריך הייתי כל הטורח והצער?... הוא נשק את האשה בעלת דו הפרצופין והיא נשקה אותו בשפתותיה הכפולות ותמכה בו שדיה הכפולים. הוא אמר לה דברי חיבוב והיא השיבה לו בשני קולות. בארבע זרועותיה ובשני חיקיה הותרו כל הספיקות ושוב לא היה לא חיים ולא מוות, לא כאן ולא שם. לא תחילה ולא סוף. האמת כפולה היא — קרא נתן — זה סוד כל הסודות... אותו לילה מת נתן בלא וידי ואני לא שהייתי וגילגלתי נשמתו לשאול תחתייה. עד היום הריחו נע ונד בשדות וביערות ועדיין לא זכה להיכנס לגיהנום. ר' משה מיכלש חזר ונשא — בזיוג זה אשה בת-יתשחורת. היא, בואו וראו, דילדלה אותו ובמהרה בקרוב ירשה אותו ובינוזה נכסיה. שפרה-צירל ישבה בקובה של זונות בפרשבורג והרקיבה בהקדש. התורבה במקומה עומדת. ועצמותיו של נתן מתגלגלות בה עד היום. ומי יודע? אפשר ושוב מסתתר שם רואה ואינו נראה?...

עברית: מ. ל.